

Bartoňková, Dagmar

Darés Fryžský a Diktys z Kréty a jejich místo v antické literatuře

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická. 1980, vol. 29, iss. E25, pp. [223]-234

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/108935>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

DAGMAR BARTOŇKOVÁ

DARÉS FRYŽSKÝ A DIKTYS Z KRÉTY A JEJICH MÍSTO V ANTICKÉ LITERATUŘE

Na poli bádání o antickém románu bylo již učiněno velmi mnoho záslužné práce. Máme většinou k dispozici kvalitní vydání textů a od doby, kdy publikoval E. Rohde¹ své klasické dílo o řeckém románu, vyšla dlouhá řada závažných článků a studií zabývajících se nejen důkladnou analýzou jednotlivých antických románů, nýbrž i nejrůznějších prací syntetického charakteru. Nějlépe je to vidět z bibliografických přehledů obsažených v stěžejních dílech z posledních let; uvedme zejména B. E. Perry, *The Ancient Romances*, Berkeley and Los Angeles 1967, P. G. Walsh, *The Roman Novel*, Cambridge 1970, T. Hägg, *The Narrative Technique in Ancient Greek Romances*, Stockholm 1971.

Důkladné studium problematiky vztahující se k antickému románu však zároveň s sebou přineslo i mnohé otázky, jež doposud nebyly uspokojivě vyřešeny. Jednou z nich je zařazování některých žánrově méně vyhraněných spisů mezi ten či onen literární druh. Jako příklad uvedme tzv. Pseudokallisthenův spis o Alexandru Velikém, jež někteří badatelé kladou do románové literatury, kdežto jiní do historiografie.² Podobná neshoda panuje i o literárně druhovém zařazení spisů Daréta Fryžského a Diktysa z Kréty, jimž hodláme v této studii věnovat pozornost.

Do románové literatury kladli tyto práce např. W. Christ,³ E. Rohde,⁴ O. Rossbach v PWRE,⁵ A. Lesky⁶ aj. a v české odborné literatuře jsou oba

¹ *Erwin Rohde*, *Der griechische Roman und seine Vorläufer*³, Leipzig 1914.

² *Perry*, o. c., str. 85, odmítá řadit dílo Pseudokallisthenovo mezi románovou literaturu, naproti tomu *J. Ludvíkovský*, *Řecký román dobrodružný*, Praha 1925, zvl. str. 80nn., řadí tento spis mezi nejstarší řecké romány.

³ *Christ's Geschichte der Griech. Lit.*⁵, bearb. von *W. Schmid—O. Stählin*, T. II 2, München 1961, str. 811n.

⁴ *E. Rohde*, o. c., str. 265 (247).

⁵ *O. Rossbach*, PWRE V, col. 589, hovoří o románovém charakteru spisu Diktysa z Kréty; pokud jde o charakter spisu Daréta Fryžského, vyhýbá se jeho konkrétnímu zařazování mezi literární druhy (srov. PRWE IV, col. 2213).

⁶ *A. Lesky*, *Geschichte der griechischen Literatur*², Bern und München 1963, str. 916n.

spisy pokládány za román jak u O. Jirániho⁷, tak i v Encyklopedii antiky (Praha 1973, str. 133 a 146) a ve Slovníku antické kultury (Praha 1974, str. 141 a 153).

Jiné stanovisko k tomuto problému zaujímá B. E. Perry ve shora uvedené monografii o antickém románu. Vychází ze své definice tohoto literárního žánru, podle níž se v románech vypráví o dobrodružstvích a zkušenostech jedné, případně více osob z hlediska jejich osobních zájmů a emocí⁸ a na str. 85 dochází pak k závěru, že ani spis Daréta Fryžského ani Diktya z Kréty nelze rozhodně řadit mezi romány. Sovětský badatel I. N. Goleniščev-Kutuzov⁹ zařazuje oba spisy do historiografické literatury, T. Sinko¹⁰ mezi „pseudo-historie“, kdežto sovětská Istorija rimskoj literatury¹¹ je uvádí v kapitole věnované výpravní literatuře, a to spolu se spisem Pseudokallisthena a románem Historia Apollonii regis Tyri. K. Krumbacher¹² probírá oba autory v kapitole nazvané „Romantische Dichtungen“, kam je rovněž zařazen „Alexanderroman“ a Historia Apollonii regis Tyri. V obsáhlé sovětské publikaci Antičnyj roman¹³ zůstávají obě díla mimo okruh zájmu autorského kolektivu, z čehož snad lze ex silentio usuzovat, že tito autoři rovněž neřadí uvedené dva spisy mezi románovou literaturu.

Zvláštní význam má pro nás stanovisko J. Ludvíkovského, který již ve svém Řeckém románu dobrodružném, Praha 1925, str. 47, pozn. 48, praví, že díla toho typu, jako je Diktys a Darés, „sotva lze nazvat romány“. Jsou to podle něho jen učené a tendenční obsahy z epických básní, zbavené božského živlu a přizpůsobené vkusu doby. Připomíná, že sám Diktys nazývá v úvodu své dílo „annales belli Troiani“ a že po stránce kompoziční je i Darétovo dílo primitivně análistické. V tom tedy Ludvíkovský předznamenává stanovisko Perryho, podotkneme však, že pokud jde o zařazení díla Pseudokallisthenova, tu se oba badatelé rozcházejí, neboť zatímco Ludvíkovský považuje spis tzv. Pseudokallisthena za román, Perry jej řadí do historiografie.¹⁴ Není zřejmá náhoda, že pochybnosti jak v případě Pseudokallisthena, tak pokud jde o Daréta Fryžského a Diktya z Kréty, kolísají právě mezi historiografií a románem (srov. Ludvíkovský, str. 70), jejichž vzájemné souvislosti jsou dnes obecně uznávané (srov. zvláště Ludvíkovský, str. 67nn.). Ludvíkovský, str. 69, však přitom upozorňuje na rozdíl mezi „románovitou historií“ a románem. Román má biografickou jednotu a podle Ludvíkovského můžeme o něm v řecké literatuře hovořit teprve tehdy, když se spisovatel „omezil na životní osudy jedné nebo dvou osob“. Naproti tomu historiografie doby helénistické, třebaš

⁷ O. Jiráni, Slovesné umění starého Říma, Praha 1925, str. 209.

⁸ Srov. Perry, o. c., str. 44n., kde se doslova praví, že román představuje: „an extended narrative published apart by itself which relates — primarily or wholly for the sake of entertainment or spiritual edification, and for its own sake as a story, rather than for the purpose of instruction in history, science, or philosophical theory — the adventures or experiences of one or more individuals in their private capacities and from the viewpoint of their private interests and emotions“.

⁹ I. N. Goleniščev-Kutuzov, Sredněvekovaja latinskaja literatura Italii, Moskva 1972, str. 45n.

¹⁰ T. Sinko, Zarys historii literatury greckiej II, Warszawa 1959, str. 344n.

¹¹ Istorija rimskoj literatury II, Izd. Akademii nauk SSSR, Moskva 1962, str. 410n.

¹² K. Krumbacher, Geschichte der byzantinischen Litteratur, München 1897, str. 844nn.

¹³ Antičnyj roman, Izd. Nauka, ed. M. E. Grabar-Passek, Moskva 1969.

¹⁴ Srov. pozn. 2.

zaměřená k sledování osudů individua, zůstává podle Ludvíkovského historio-
 grafii, „dokud vedle individua vládne v dílech dějepisných čas a historický
 vývoj, jehož je individuum nositelem“.

Není pochyby o tom, že se tedy ty antické romány, jejichž zařazení
 není sporné, navzájem shodují především v určitých podstatných aspektech.
 Bývá to obzvláště specifický výběr tematiky přinášející s sebou napínavý
 děj, soustředění na omezený počet osob, v řeckých erotických románech
 bývá rozvedena milostná historie mileneckého či manželského páru (tato
 dvojice bývá zároveň protagonisty celého románu), hlavní postavy jsou ideali-
 zovány — pokud jde o muže, bývají čestní, ušlechtilí, neobyčejně stateční,
 přitom však vynikají nad své okolí i fyzickým zjevem, ženy jsou pak nejen
 nadmíru půvabné, ale i laskavé, vzdělané a moudré. Dobro vítězí nad zlem,
 ústřední postavy dovedou úspěšně čelit všem nebezpečím a nástrahám, jež
 jim osud postavil do cesty. Š dnes uznávaným lidovým původem románů
 souvisí i anonymnost většiny těchto spisů.¹⁵ (Konečně tu můžeme sledovat i nej-
 různější stylistické zvláštnosti, ty však zůstanou v této studii stranou našeho
 zájmu.)

Právě nad těmito rysy, typickými pro řecký román, bychom se chtěli v této
 stati zamyslet a posoudit na základě jejich analýzy, zda lze spisy Daréta
 Fryžského a Diktya z Kréty počítat mezi románovou literaturu v nejvlastněj-
 ším smyslu tohoto slova. Nejprve však hodláme o obou z nich předeslat
 několik základních informací.

Pod jménem Daréta Fryžského se nám dochoval kratší spis sepsaný v jazyce
 latinském a nazvaný *De excidio Troiae*.¹⁶ Autor tu o sobě tvrdí, že prožil
 jak obléhání Tróje, tak i její poslední dny (srov. kap. XII a XLIV). Svě vyprávě-
 ním, v němž straní Trójanům, končí slovy: „Až sem sepsal Darés Fryžský,
 neboť on tam (tj. v Tróji) zůstal s Anténorovou skupinou...“ (kap. XLIV).
 Přitom rukopis florentský¹⁷ z 10. století dodává: „Až sem sepsal řeckým
 písmem Darés Fryžský“.¹⁸ Řecký originál spisu, jenž vznikl někdy v 1. až
 2. století n. l., se nám nedochoval, o jeho existenci však svědčí stopy v byzantské
 literatuře.¹⁹ Dochovaná latinská verze vznikla — soudě zvláště podle charakteru
 jazyka — někdy v 5. století n. l. V některých rukopisech²⁰ stojí na začátku
 díla dedikace, z níž se dovídáme, že latinský překlad údajně pořídil již Cornelius
 Nepos, římský historik žijící v 1. století př. n. l., a že jej věnoval historiku
 C. Sallustiovi Crispovi.

Dílo známé pod jménem Diktya z Kréty a stranící naopak Řekům, je
 obsáhlejší.²¹ Latinská verze spisu, známá pod názvem *Ephemeris belli Troiani*,
 pochází zřejmě ze 4. století n. l. Z řeckého textu máme jen krátký zlomek
 nalezený na egyptském papyru datovaném do roku 206 n. l. (*Tebtunis Papyri*
 2, London 1907, str. 268). Na základě toho se soudí, že řecký originál vznikl

¹⁵ Srov. *Ludvíkovský*, o. c., str. 75.

¹⁶ *Daretis Phrygii De excidio Troiae historia*, rec. F. Meister, Lipsiae 1878.

¹⁷ Rkp. florentský Laur. LXVI. 40 f 6^b (10. stol.).

¹⁸ *Hactenus Dares Phrygius mandavit litteris grecis, nam is ibidem cum Antenoris factione remansit* (kap. XLIV).

¹⁹ Srov. I. N. Goleniščev-Kutuzov, o. c., str. 46.

²⁰ Rkp. mnichovský 601 (9.—10. stol.); rkp. svatohavelský 197 (10. stol.).

²¹ *Dietyis Cretensis Ephemeridos belli Troiani libri a Lucio Septimio ex Graeco in Latinum sermonem translati*, ed. W. *Eisenhut*, Lipsiae 1968.

někdy v 1. století n. l. Latinský spis je opatřen v úvodu listem, jež posílá L. Septimius Quintu Aradiu Rufinovi, ztotožňovanému buď s římským konšulem z roku 317 n. l. nebo s jistým římským císařským úředníkem působícím v roce 363 n. l. V dopise se praví, že Ephemeris belli Troiani původně sepsal punským písmem Diktys z Kréty; po jeho smrti byl spis spolu s ním uložen do hrobu u Knóssu, a když se po mnoha staletích hrob rozpadl stářím, našli dílo pastýři a odevzdali je svému pánovi. Ten prý je přepsal řeckým písmem a nabídl císaři Neronovi. Text se prý potom náhodou dostal do rukou zmíněnému L. Septimiovi, ten jej přeložil do latiny, přičemž se u prvních pěti knih, hovořících o válečných událostech, přidržel původního rozčlenění spisu, kdežto líčení návratů Řeků od Tróje shrnul do jediného svazku, a vše poslal onomu Rufinovi. V prologu samotného díla, jež pak v dochovaném latinském textu následuje, píše Krétan Diktys z města Knóssu o tom, jak sepsal kroniku o trojské válce v devíti svazcích foinickým písmem na lípovém lýku. Byl prý spojencem krétského krále Ídomenea, po jehož boku se zúčastnil trojské výpravy, a zpět na Krétu se vrátil již v dosti vysokém věku. Na smrtelném lůžku prý přikázal, aby byly knihy pohřbeny spolu s ním. Podle tohoto prologu došlo v Knóssu v třináctém roce vlády Neronovy k zemětřesení, jež způsobilo, že byl pobořen i Diktyův hrob, a tak pastýři našli dlouho ukryté spisy. Odnесли je k svému pánu Eupraxidovi, ten je nabídl místodržiteli ostrova Rutiliu Rufovi a oba pak společně poslali knihy Neronovi. Když Nero poznal, že jde o punské písmo, dal knihy přeložit do řečtiny a zařadil je do své řecké knihovny.

Jde pochopitelně o fiktivní informace, a tak i přes určité autorské narážky, s nimiž se v obou spisech setkáváme, zůstávají pro nás skuteční původci spisů zahalení rouškou tajemství.

Oběma dílům je společná snaha po vyloučení božského aparátu ze zasahování do děje, avšak víra v pravdivost věšteb zůstává v souladu s myšlením tehdejšího člověka ještě neotřesená. Jazyk i stylistické prostředky jsou chudé a málo vynalézavé, i když občas autoři usilují o vytváření složitějších větších útvarů. Nicméně, třebaže ani zdaleka nelze po umělecké stránce obě díla srovnávat s jejich hlavním inspiračním zdrojem, homérskými eposy, došly obě práce velkého ocenění a popularity ve středověku. Byly to totiž právě ony, jež se staly předlohou pro celou řadu středověkých trojských kronik (srov. E. Kamínková, Homéřští hrdinové ve vzpomínkách věků, Praha 1977, str. 8 n.).

Obraťme nyní svou pozornost k oněm hlavním aspektům typickým pro antické romány, jak jsme o nich hovořili již výše. Na prvním místě jsme uvedli vhodný výběr napínavé tematiky. Jak známo, znalost homérských eposů se udržela mezi Řeky velmi dlouho. Ovšem v době kolem začátku našeho letopočtu, kdy asi nejdříve mohly vzniknout řecké předlohy obou spisů, nebyl již prostý čtenář dávno zvyklý na dlouhé hérojské básně; ba dokonce i na místo zábavné historické prózy, která již dříve hérojskou poezii vystřídala, nastoupil nyní román. Jistě nebyla náhoda, že si Darés Fryžský, autor spisu *De excidio Troiae*, jež se již mohl s románem jako s literárním druhem setkat, vybral látku, jež Řeky odedávna poutala. Zhuštěně se snažil vylíčit události známé nejen z Homéra, ale i z jiných pramenů. Jeho vyprávění se začíná válečnou výpravou Argonautů proti Tróji, jež prý byla odvetou za to, že Argonauti byli Trójany před časem špatně přijati, když pluli pro pověstné zlaté rouno do Kolchidy.

K stejně poutavé tematice sáhl i Diktys z Kréty. Nezačíná sice své vyprávění od tak dávných dob jako Darés Fryžský, ve svém téměř čtyřikrát rozsáhlejším spise než Darés Fryžský se zato plně koncentruje na vylíčení trojských událostí zhruba od doby Paridova únosu Heleny z paláce Meneláova. Můžeme tedy říci, že autoři obou spisů volí sice podobně jako autoři románů tematiku zajímavou a napínavou, vyprávějí však události známé z mytologie a z literárních zpracování, a namnoze čtenářům podávají jakési obsahy z epických básní.²²

Zvláště podstatný rozdíl proti románové technice však cítíme, zamýšlíme-li se nad hlavními hrdiny obou spisů. Zatímco v románu se děj soustřeďuje kolem omezeného počtu osob, mezi nimiž lze určit zpravidla jednu nebo dvě hlavní postavy, kolem nichž se děj rozvíjí, stojí u Daréta Fryžského na začátku vyprávování v popředí autorova zájmu Iásón, poté Priamos, Alexandros, Anténór a jiní trojští hrdinové, na řecké straně pak vedle achajského vojevůdce Agamemnona Palamedés, Achilleus, významnou roli má i Hekabé, jež se postará o Achilleovu smrt, Helena, ale také trpná Polyxena. Jen sotva lze někoho z těch, které jsme právě jmenovali, ale i z dalších, zde nejmenovaných reků, považovat za hrdinu hlavního, alespoň určitě nikoli ve smyslu řeckých románů. Obdobná situace je i v díle Diktya z Kréty, v němž se setkáváme se všemi udatnými bojovníky od Tróje známými z eposů Homérových, aniž lze toho či onoho z nich pokládat za hrdinu hlavního.

Z toho, co zde bylo řečeno, tedy plyne, že žádný z obou spisů se nesoustřeďuje kolem vymezeného počtu hlavních hrdinů a s tím ovšem zároveň souvisí, že nemůžeme uspokojivě odpovědět ani na otázku, zda jsou zde hlavní postavy idealizovány, tak jak je to běžné v řecké románové tvorbě. Snad tu lze nanejvýš srovnávat jednotlivé postavy s jejich homéřskými předobrazy, ale o to se alespoň zčásti hodláme pokusit, až budeme hovořit o tendenčnosti obou spisů.

Podobně je tomu v obou spisech i s dalším rysem typickým pro román, že totiž v románu vždy nakonec vítězí dobro nad zlem, případně věrná oboustranná láska dojde po zdolání mnoha překážek svého šťastného naplnění. I v tomto směru jsou oba autoři poplatní ději epických básní a mytologii; ať už šlo o Daréta Fryžského, stranického spíše Trójanům, či o Diktya z Kréty, stojícího naopak na straně Řeků, ani jeden z nich nemohl pochopitelně na konečném pádu Tróje ve svém vyprávění nic změnit, tak jako v podstatě nemohli již mnoho měnit ani na osudech svých hrdinů. Jak Darés Fryžský, tak i Diktys z Kréty se jistě cítili stále příliš spoutáni svými inspiračními prameny, než aby se byli odvážili učinit onen krok do světa fantazie, jímž by se odpoutali od svých předloh, jak se to nebáli učinit, tu více, tu méně, autoři řeckých románů. Sotva bychom asi mohli vykládat jako vítězství dobra nad zlem ve smyslu řeckých románů výpravu Argonautů proti Tróji, či naopak odvetu Priamovu, zákeřné usmrcení Achillea z návodu Hekaby, zavraždění Polyxeny Neoptolemem nad hrobem Achilleovým aj. Pokud se nám však stane, že se setkáme u Daréta Fryžského nebo u Diktya z Kréty s „idealizovanějším“ jednáním některých postav, než jak to známe z jiných podání, pak je tomu asi spíše proto, že se tu uplatňuje autorova náklonnost k té či

²² Srov. *Ludvíkovský*, o. c., str. 47.

oné postavě, anebo jeho subjektivní stanovisko k té či oné události, než že by šlo o projev celkové autorovy koncepce.

Mezi typické vlastnosti řeckých románů patří dále u většiny z nich anonymita, spojená s osobou jejich autorů. Díla se často zachovala pod pseudonymy (připomeňme Pseudokallisthena, několik Xenofóntů, problematiku spojenou se jménem Héliodóra, Achilla Tatia atd.), stěží jsme s to určit století, v němž autor toho či onoho románu žil — vůbec už nehovoře o místě a přesném datu jejich narození či o dalších informacích z jejich života. Toto je rys, s nímž se ovšem setkáváme i u Daréta Fryžského a Diktya z Kréty, a bylo by to možno využít jako argumentu ve prospěch hypotézy o románovém charakteru obou těchto děl. Je však třeba si uvědomit, že anonymita není pouze rysem románové literatury, nýbrž znakem typickým pro veškerou lidovou literaturu, jak o tom hovoří Ludvíkovský, str. 75 (pozn. 70) s odkazem na Lavagniniho.

Někdy se upozorňuje v odborné literatuře na skutečnost, že Darés Fryžský rozvíjí ve svém díle po vzoru románů prvek milostný.²³ Obráťme svou pozornost k tomuto dalšímu aspektu. Jak u Daréta Fryžského, tak ve spise Diktya z Kréty se setkáváme se dvěma mileneckými dvojicemi, totiž s Paridem a Helenou a s Achillem a Polyxenou. Sledujme nejdříve osudy Parida a Heleny u Daréta Fryžského. Tato dvojice se poznává na ostrově Kythéře na mořském břehu u svatyně Artemidy a Apollóna a při Darétově líčení, jak na Parida i Helenu zapůsobilo vzájemné setkání, máme na chvíli pocit, jako bychom se vskutku začeti do řeckého milostného románu. Srovnejme ukázkou z kap. X:

Quod ubi Alexandro nuntiatum est Helenam ad mare venisse, conscius formae suae in conspectu eius ambulare coepit cupiens eam videre. Helenae nuntiatum est Alexandrum Priami regis filium ad Helaeam oppidum, ubi ipsa erat, venisse. Quem etiam ipsa videre cupiebat. Et cum se utrique resperissent, ambo forma sua incensi tempus dederunt, ut gratiam referrent.

Paridem zosnovaný únos však zřejmě u Heleny nevyvolal pocitu šťastné a vášnivé lásky, neboť v téže kapitole se dále praví, že Alexandros musel usmířovat „zarmoucenou Helenu“ ještě během cesty (Alexander ... in portum Tenedon pervenit, ubi Helenam maestam alloquio mitigat). Zarmoucenou zůstává Helena i v Tróji, kde ji musí utěšovat sám Priamos (XI: Priamus ... Helenam maestam consolatus est et eam Alexandro coniugem dedit). Uvědomíme-li si, že spis Daréta Fryžského je označován za spis psaný s protrojským zaměřením, není tu důvodu pokládat Helenin smutek za projev autorovy snahy postavit Helenu jakožto Řekyni do příznivého světla. Sledujeme-li osudy Parida a Heleny dále, marně hledáme zmínku o tom, že by se milostný vztah mezi touto dvojicí příznivě vyvíjel alespoň po jejich sňatku. Až v souvislosti s výkladem o Paridově smrti se dovídáme o Helenině nářku, jenž však byl vyvolán spíše vzpomínkou na to, jak Paris s Helenou jednal vždy s úctou (kap. XXXV: ... postera die Priamus Alexandrum in oppido sepelit, quem magno ululatu Helena prosecuta est, quoniam ab eo honorifice tractata est). Hovoří se tedy pouze o úctě, nikoli o velké lásce, běžné v řeckých románech, a na tom příliš nemění ani autorovo konstatování v závěru XXXV. kapitoly, že Priamus s Hekabou pohlíželi na Helenu jako na dceru a pečlivě se o ni starali, neboť nikdy Trójany nepohrdla a nezatožila po Argejských (kap. XXXV:

²³ Srov. např. I. N. Goleniščev-Kutuzov, o. c., str. 47; O. Rossbach, PWRE V, col. 589.

quam (Helenam) Priamus et Hecuba ut filiam aspexerunt et diligenter curaverunt, quod numquam Troianos despexisset Argivosque non desiderasset).

Připomínala-li nám u Daréta Fryžského dvojice Paris—Helena — třebaš vzdáleně — atmosféru řeckých románů alespoň při svém prvním vzájemném setkání, u Diktya z Kréty chybí tato atmosféra vůbec. Ačkoli jde o dílo podstatně rozsáhlejší, v tomto spise zůstávají otázky vzájemného vztahu uvedené dvojice téměř zcela mimo autorův zájem, pouze v I 3 se hovoří o tom, že Alexandros „vzplanul láskou k Heleně, protože vynikala nad ostatní řecké ženy podivuhodnou spanilostí“: Is (Alexander) namque, ubi animadvertit regem abesse, quod erat Helena praeter ceteras Graeciae feminas miranda specie, amore eius captus ipsamque et multas opes domo eius aufert. Tedy konstatování, s jakým se můžeme setkat v epických básních či jiných vyprávěních, ale které je příliš chudé pro románový žánr.

Více pozornosti než Paridovi a Heleně věnuje Darés Fryžský druhé dvojici, totiž Achilleovi a Polyxeně, u nichž je milostný prvek poněkud více rozveden. S románovými hrdiny má tento pár společné nejen to, že každý z nich pochází z jiného válečného tábora (tak tomu konečně bylo i u Parida a Heleny), nýbrž hlavně tu okolnost, že královští rodiče Polyxeny tím mají hned od začátku důvod stavět lásce do cesty překážky a považovat svazek Achillea a Polyxeny za nevhodný. Obdobně jako v románech je zde líčeno prudké vzplanutí Achilleovo, jenž si za prostředníka volí fryžského otroka. Toho však neposlá se vzkazem přímo k Polyxeně, ani k její chůvě či služce, nýbrž ke královně Hekabě, aby ji požádal Achilleovým jménem o Polyxeninu ruku. Proti helénistickým románům je zde zásadní rozdíl v tom, že Achilleus se vůbec sám nesnaží získat si přízeň své vyvolené a ujistit se o jejích vztazích, a rovněž i celé další jednání se odehrává s vyloučením Polyxeny jen mezi Achilleem, Hekabou a Priamem. Je pravda, že Darés Fryžský čtenáři do jisté míry přibližuje duševní rozpoložení zamilovaného Achillea (srov. kap. XXVII: Postquam anni dies venit, quo Hector sepultus est, Priamus et Hecuba et Polyxena ceterique Troiani ad Hectoris sepulchrum profecti sunt. Quibus obvius fit Achilles: Polyxenam contemplatur, figit animum, amare vehementer eam coepit. Tunc ardore compulsus odiosam in amore vitam consumit et aegre ferebat ademptum imperium Agamemnoni sibi que Palamedem praepositum. Cogente amore Phrygio servo fidelissimo mandata dat ferenda ad Hecubam); avšak zatímco hrdiny řeckých románů láska obvykle vedla ke statečným činům a mužnému chování, Achilleus poté, co Priamos stanovil jako podmínku sňatku, aby řecké vojsko odešlo a aby se uzavřela mírová smlouva, opravdu nevychází do boje, přestože se před svým vzplanutím k Polyxeně udatně účastnil bitev. Ba najednou s ohledem na své osobní zájmy naříká nad zbytečností celé války.

Kap. XXVII: Achilles queritur in vulgus, unius mulieris Helenae causa totam Graeciam et Europam convocata esse, tanto tempore tot milia hominum perisse, libertatem in ancipiti esse, unde oportere pacem fieri, exercitum reducere. XXVIII: Annus circumactus est ... Achilles iratus in proelium non prodit XXIX: ... postera die Troiani alacres in aciem proudeunt ... fit maxima caedes, ... XXX: Agamemnon dum indutiae sunt mittit ad Achillem Ulixen, Nestorem et Diomedem, ut rogent eum in bellum prodire. Abnegat Achilles maestus, quod iam destinaverat in bellum non prodire ob id quod promiserat Hecubae, aut certe se minus pugnaturum eo quod Polyxenam valde amabat:

coepit male eos accipere qui ad eum venerant, dicens debere perpetuam pacem fieri, tanta pericula unius mulieris causa fieri, libertatem periclitari, tanto tempore desiderare: pacem postulat, pugnare negat.

Nakonec však u Achillea přece jen zvítězí vědomí povinnosti vůči svým spolubojovníkům nad touhou po Polyxeně. V boji se velmi vyznamená, a proto Hekabé vymyslí lest; využije jeho lásky ke své dceři, vyláká jej do svatyně Apollónovy před trojskou městskou branou a tam ho dá zákeřně zavraždit.

Vztah Achillea k Polyxeně rozvíjí i Diktys z Kréty. Prostředníka lásky zde dělá Automedón, jehož Achilleus posílá, aby požádal o Polyxeninu ruku jejího bratra Hektora. Sledujme, jak Diktys z Kréty líčí Achilleovo vzplanutí:

III 2 ... ac tum forte Achilles versis in Polyxenam oculis pulchritudine virginis capitur. Auctoque in horas desiderio, ubi animus non lenitur, ad naves discedit. Sed ubi dies pauci fluxere et amor magis ingravescit, accito Automedonte aperit ardorem animi; ad postremum quaesivit, uti ad Hectorem virginis causa iret.

V podání Diktya z Kréty se však u Achillea projevuje hned od začátku silnější vztah ke krajanům než k Polyxeně. Slíbí sice zprvu Hektorovi, že odměnou za Polyxenu zanechá úplně válčení (III 2 Hector vero daturum se in matrimonium sororem mandat, si sibi universum exercitum proderet. III 3 Dein Achilles soluturum se omne bellum pro Polyxena tradita pollicetur), když však Hektor od něho požaduje, aby zradil nebo zabil syny Pleisthenovy a Aianta, Achilleus se brzy vzpomíná, svěří se Agamemnonovi a Meneláovi, a ti ho ujistí, že i tak se brzy stane pánem Polyxeny; srov. III 3:

Tum Hector: aut proditonen ab eo confirmandam, aut filios Plisthenis atque Aiace interficiendos, alias de tali negotio nihil se auditurum. Ea ubi Achilles accepit, ira concitus exclamat: se, cum primum tempus bellandi foret, primo proelio interempturum... ac forte quodam tempore recordatus sui convocatis Agamemnone et Menelao negotium, ut gestum erat, desideriumque animi aperit: a quis omnibus ut bono animo ageret responderetur, brevi quippe dominum eum fore eius, quam deprecando non impetraverit.

K vztahu Achillea a Polyxeny se Diktys z Kréty ještě vrací při výkladu o prosebném průvodu Trojanů v čele s Priamem, kteří přicházejí prosit Achillea, aby jim vydal Hektorovu mrtvolu. Mezi prosebníky je i Polyxena, která se vrhne Achilleovi k nohám a slibuje, že se po vydání mrtvolky stane dobrovolně Achilleovou otrokyní. Náš hrdina je dojat a jde ve své velkorysosti tak daleko, že Polyxeně odovzdá část z darů, jež přinesl Priamos jako výkupné za mrtvého Hektora, a dokonce odmítá samotnou Priamovu nabídku, aby si vzal i Polyxenu, a to s odůvodněním, že se „o ní bude jednat jinde a na jiném místě“ (III 27: Super qua iuvenis aliud tempus atque alium locum tractatumque fore respondit; interim cum eo reverti iubet).

Nabízí se otázka: Bylo toto jednání projevem Achilleova ochladnutí vůči Polyxeně, či naopak jeho horoucí lásky a velkodušnosti, jež mu nedovolují zneužívat jeho postavení vítěze (to by byl nepochybně silný motiv pro podobné jednání v románu). Uvažujeme-li však nad dvojicí Achilleus — Polyxena v kontextu díla Diktya z Kréty, spíše se zdá pravděpodobné, že i přes jisté hrdinovo dojetí je již v této době hlavním předmětem zájmu Achillea něco jiného, takže ono druhé vysvětlení se nám nejeví jako dostatečně podložené.

Připustíme-li tedy, že autoři obou spisů, tj. jak Darés Fryžský, tak Diktys z Kréty, již mohli znát řecký román, a že obě díla mohla být psána zhruba

pro stejný čtenářský okruh jako romány, můžeme snad z našich předchozích úvah vyvodit závěr, že ovlivnění Daréta Fryžského i Diktysa z Kréty románovou tvorbou bylo, pokud jde o milostné motivy, více méně jen povreční, týkalo se spíše kvantitativního rozšíření látky než kvalitativního propracování a že obě práce jsou primárně nejvíce poplatny vlivům epické poezie. Do značné míry zde pro to svědčí jednostranné pojímaný vztah obou partnerů, v němž hraje dominující úlohu muž. Neboť zatímco je u Homéra hybnou silou milostných vztahů Agamemnonova nebo Achilleova touha po krásných zajatcích, aniž se příliš hovoří o opětování milostného vztahu ze strany žen, a zatímco ani u Daréta Fryžského a Diktysa z Kréty není milostné vzplanutí partnerských dvojic popisováno jako zřetelně oboustranné, prozrazuje naopak řecký román — jakožto výtvar helénistického ducha — značný přesun k hlubšímu vzájemnému vztahu: utváří se na základě souhlasu obou milenců a hrdina již touží po lásce a porozumění své vyvolené, a nikoli pouze po jejím pouhém podřízení.

Význam pro řešení naší problematiky má i zkoumání míry tendenčnosti, jak se projevuje v obou spisech.²⁴ Jak známo, spis Daréta Fryžského bývá uváděn jako doklad díla psaného z protrojského hlediska na rozdíl od spisu Diktysa z Kréty, jenž ve svém díle stranil Řekům. S touto charakteristikou se v zásadě ztotožňujeme, chtěli bychom však upozornit, že v obou spisech lze najít řadu míst, v nichž se autor ve větší či menší míře rozchází s celkovým tendenčním zaměřením svého díla. Všimněme si pod tímto zorným úhlem nejprve spisu Daréta Fryžského.

Hned v kap. II, když se hovoří o tom, jak Argonauti přistáli v přístavu Simoeis a jak je trojský král Láomedón vyhnal, autor naznačuje, že Řekové na toto území nevstoupili se zlým úmyslem a že Láomedón byl první, kdo porušil povinnosti hostitele:

(Kap. II): Laomedonti regi nuntiatum est mirandam navim in portum Simoenta intrasse et in ea multos iuvenes de Graecia venisse. Ubi audivit Laomedon rex, commotus est: consideravit commune periculum esse, si consuescerent Graeci ad sua litora adventare navibus. Mittit ad portum, qui dicant, ut Graeci de finibus excedant, si non dicto obaudissent, sese armis eos de finibus eiecturum. Iason et qui cum eo venerant graviter tulerunt crudelitatem Laomedontis sic se ab eo tractari, cum nulla ab eis iniuria facta esset. Simul timebant multitudinem barbarorum, si contra imperium conarentur permanere, ne obrimerentur, cum ipsi non essent parati ad proeliandum: navim conscenderunt et a terra recesserunt, Colchos profecti sunt...

Zaslouží si zmínky i to, že Darés Fryžský, jakožto autor píšící s protireckým zaměřením, nevyužívá ve svém spise motivu obětování Ífigeneie, třebaže tak mohl učinit, aby Řeky vylíčil v nepříznivém světle; spokojuje se jen konstatováním, že když achájské loďstvo zdržovaly při vyplutí bouře, usmířil Agamemnon v Aulidě na radu věštby bohyně Artemidy (kap. XV). Darés Fryžský se při svém líčení spleťtých trojských událostí netají také tím, že se Řekové snažili s Trójany vyjednat a že to byl Priamos, kdo mír odmítl, vypověděl Řekům válku a jejich vyslance přikázal vyhnat ze svého území. V kap. XVII se doslova praví:

Interea legati missi ad Priamum veniunt. Ulixes mandata Agamemnonis

²⁴ Srov. k tomu poznámku *Ludvíkovského* o tendenčnosti na str. 47 (pozn. 48).

refert, postulat, ut Helena et praeda reddatur satisque Graecis fiat, ut pacifice discedant. Priamus iniurias Argonautarum commemorat... pacem redpudiat, bellum indicit, Graecorum lagatos de finibus repelli iubet.

Až příliš netrojský objektivní se jeví čtenáři Darés Fryžský i v kap. XXXIV, kde čteme o Hekabině lsti, jak zabít Achillea. Dovidáme se, že jakmile vešel Achilleus do svatyně Apollónovy, kam byl zlákan pod záminkou, že se bude jednat o míru, jenž měl být podmínkou jeho sňatku, „vyřítli se na něho ze zálohy“ Trojané. A Darés Fryžský si neodpustil komentář: „Ita Achilles animam ex insidiis nequiquam fortiter faciens amisit“. Alexandros nerespektoval posvátnost místa ani po Achilleově zavraždění a dokonce poručil předhodit jeho mrtvolu dravým ptákům, v tom mu však zabránil jiný trojský hrdina, Helénos. Skutečnost, že autorovi byla zákeřná vražda Achillea proti myslí, neoslábí ani jeho výroky, že Hekabé pojala „žensky pošetilý záměr“ (kap. XXXIV: Hecuba consilium muliebri temerarium iniiit“), anebo že byl Alexandros „nerozvážný“ (kap. XXXIV: temerarius).²⁵ Skutečná pohnutka k činu, že totiž Achilleus byl bojovníkem pro Tróju příliš nebezpečným, je zde zcela nasnadě.

Pro Priama příliš lichotivě nezní ani Darétovo vypravování, jak dal tento trojský vládce „odvléci a uvěznit“ svou vlastní dceru Kassandru poté, co věštila pro Trójanu nepříznivě (kap. XI).

Vedle těchto míst, v nichž Darés Fryžský odkrývá zločiny trojské strany, nalezneme v práci i řadu dalších pasáží, kde se zjevně projevuje autorova snaha působit na čtenáře objektivním líčením událostí; jde především o partie popisující vzájemná střetnutí a statečnost v boji, válečné obtíže i útrapy na obou stranách. A tak se dostáváme k myšlence, zda autorovo protirecké stanovisko nebylo spíše pózou než opravdovým vnitřním přesvědčením.²⁶

Jak jsme o tom již hovořili, autor druhého spisu, Diktys z Kréty, stojí při svém vyprávění naopak na straně Řeků. Tento fakt však ani jemu nebrání dovést se podívat na tu válčící stranu, již zjevně přeje, občas kritickým okem, zbaveným přílišné idealizace. Již v I 15 naznačuje, že k výpravě proti Tróji nevedla řecké reky jen touha po spravedlnosti, neboť když prý Agamemnón rozdělil jednotlivcům značné množství zlata přineseného z Mykén, „zvýšil tím jejich ochotu k chystané válce“ (Dein Agamemnon grande auri pondus Mycenis adportatum per singulos dispertiens promptiores animos omnium ad bellum, quod parabat, facit).

Veškeré iluze o Řeckých však čtenář především ztratí, když si přečte v II 15 líčení toho, jak Diomédés s Odysseem úkladně zavraždili Palaméda. Předstírajíce, že ve studni je poklad, odeslali všechny ostatní přítomné, Palaméda přemluvili, aby sám vstoupil do studny a potom ho shora zasypali kameny. Autor své výklady provází úvahou, že „taková je už lidská povaha, bezmocná vůči hněvu, plná závidosti a neschopná snést, aby byl člověk předstižen někým lepším“. (Per idem tempus Diomedes et Ulixes consilium de interficiendo Palamede ineunt, more ingenii humani, quod inbecillum adversum dolores animi et invidiae plenum anteiri se a meliore haud facile patitur.)

²⁵ Tak svatohavelský rukopis 197 (10. stol.).

²⁶ I když by bylo v této souvislosti problematičtější srovnávat Daréta Fryžského např. s Euripidem, přeje jen se neubráníme myšlence na to, oč silnější a přesvědčivější bylo Euripidovo prototrojské ladění např. v tragédii Trójanky proti pojetí Daréta Fryžského.

Po vylíčení průběhu vraždy Diktys z Kréty dodává (II 15): „Tak nedůstojně zahynul znamenitý a u vojska oblíbený muž, jehož rada ani statečnost nebyla nikdy marná, zaskočen lidmi, od nichž se to čekalo nejméně. Ale někteří říkali, že k tomu záměru měl blízko i Agamemnón pro lásku onoho vojévduce k vojsku, a proto, že většina si přála mít ho za velitele a veřejně mluvili o tom, že by se mu mělo předat vrchní velení“. (Ita vir optimus acceptusque in exercitu, cuius neque consilium umquam neque virtus frustra fuit, circumventus a quibus minime decuerat indigno modo interiit. Sed fuere, qui eius consilii haud expertem Agamemnonem dicerent ob amorem ducis in exercitum et quia pars maxima regi ab eo cupiens tradendum ei imperium palam loquebantur.)

O pravdivosti autorových slov svědčí pak i závěrečná věta kapitoly, z níž se dovídáme, že Palamedovi všichni Řekové uspořádali jakoby státní pohřeb (veluti publicum funus) a pozůstatky uložili do zlaté urny.

Neblahý konec Palamedův z rukou řeckých předáků připomíná Diktys z Kréty ještě jednou v II 29, když hovoří o tom, jak Řekové zanevřeli na Agamemnona, poté co nechtěl vydat Chryseovnu, a opustili ho s proklínáním „nezapomínajíce ani na Palamedá, kterého Diomedés a Odysseus s jeho (tj. Agamemnonovým) vědomím lstivě zaskočili a zabili, ač byl u vojska oblíben a uznáván“. (Ac mox universi execrati deseruere ob id et memores Palamedis, quem gratum acceptumque in exercitu haud sine consilio eius Diomedes atque Ulixes dolo circumventum necavissent.)

Ale ani na jiných místech se Diktys z Kréty nezdráhá líčit krutosti Řeků, zvláště při konečném dobývání Tróje. Ti se tehdy rozhodli násilím odvléci a pobít všechny Trójanany, kteří se utekli k oltářům (V 13), ba i samotného Priama; „ač se oběma rukama držel oltáře“ (V 12), Neoptolemos probodl „bez jakéhokoli ohledu na stáří a důstojenství“ (Priamum Neoptolemus sine ullo aetatis atque honoris dilectu retinentem utraque manu aram iugulat). Ojedinele nejsou ani narážky na lstivou přetvářku Řeků, a to nejen v boji, nýbrž i v době příměří (srov. např. V 11).

Z našich úvah v této studii vyplývá, že spisy Daréta Fryžského a Diktya z Kréty nesplňují podle našeho soudu hlavní předpoklady platné pro román jako literární druh — vycházíme-li z definice románu, jak ji podali Perry či Ludvíkovský —, a proto nepovažujeme za dostatečně podložené, abychom obě tato díla zařazovali do románové literatury. Jisté společné rysy, které existují mezi románem a zkoumanými díly, vycházejí spíše z příbuznosti řeckého románu a řecké historické prózy, jak o ní mluví Ludvíkovský, i ze skutečnosti, že Darés Fryžský a Diktys z Kréty zřejmě psali pro přibližně stejný čtenářský okruh jako autoři románové tvorby.

Dodejme ještě v této souvislosti, že Ludvíkovský, str. 64, odpovídá na otázku, co je podstatou řeckého románu, v tom smyslu, že je to „neobyčejný, všední realitou neomezený, plnější hrdinský život, který existuje jen ve fantastickém snu člověka nehrdinského“. Zamýšlíme-li se nad hrdiny obou zkoumaných spisů a bereme-li v úvahu to, co jsme naznačili v předešlých odstavcích naší studie, sotva bychom na dílo Daréta Fryžského a Diktya z Kréty mohli plně vztáhnout zmíněné Ludvíkovského kriterium, neboť ani vypravování Darétovo ani Diktyovo nemá v sobě ono vyšší posvěcení „fantastického snu nehrdinského člověka“.²⁷

ДАРЕС ФРИГИЕЦ И ДИКТИС ИЗ КРИТА: ИХ МЕСТО В АНТИЧНОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Автор занимается творчеством Дареса Фригийца и Диктиса из Крита, пытаясь определить его место в системе литературных жанров. По этому вопросу нет пока единого мнения среди исследователей. В то время как одни считают сочинения этих авторов романами, другие такую точку зрения отвергают и относят их только к историографии. Автор обращает внимание на некоторые типичные черты античного романа, как, например: подбор увлекательной тематики, сосредоточение повествования вокруг ограниченного числа действующих лиц, идеализация главных героев, анонимность большинства произведений, развертывание любовной темы, или тенденциозность изображения, и сравнивает их с текстом произведений Дареса Фригийца и Диктиса из Крита. Опираясь на проведенные сравнения, автор приходит к заключению, что сходство между исследуемыми сочинениями и жанром романа является только кажущимся и что ни одно из анализируемых произведений не соответствует критериям романного жанра.

²⁷ Konečně, třebaže se v této studii nechceme zabývat stylistickými otázkami, jak jsme to naznačili již v úvodu, rádi bychom připomněli, že ani v díle Daréta Fryžského ani Diktya z Kréty se nesetkáváme s prosimetrem — míšením prózy a veršů, typickým pro starší řeckou románovou tvorbu, a s výjimkou Apuleiových *Metamorfóz* i pro románovou tvorbu římskou (srov. k tomu naši stať *Míšení prózy a veršů v antické románové literatuře*, SPFFBU S 17 [1972], str. 83—102).